

برای بهبود وضعیت نشریات علمی چه اقداماتی باید انجام داد؟

نشریات علمی محل انتشار نتایج تحقیقات پژوهشگران برای آگاهی دیگر محققان از آخرین دستاوردهای علمی هستند و نقش مهمی در پویایی جامعه علمی دارند.

نشریات علمی محل انتشار نتایج تحقیقات پژوهشگران برای آگاهی دیگر محققان از آخرین دستاوردهای علمی هستند و نقش مهمی در پویایی جامعه علمی دارند. برخی محققان نسبت به عملکرد نشریات، بی توجهی به کیفیت و دیده نشدن مقالات در نشریات داخلی انتقاداتی دارند. بحث رؤیت پذیری و نمایه سازی نشریات یکی از موضوعات مهم در پیشرفت نشریات است که در صورت توجه می تواند باعث تحول آموزش عالی شود.

به گزارش ایسنا، انتشار یافته های پژوهشی در قالب مقاله، اولین اقدام هر پژوهشگری پس از پایان هر تحقیقی است. پژوهشگران با انتشار نتایج به دست آمده از پژوهش خود، جامعه علمی و دیگر محققان را از آخرین دستاوردهای علمی آگاه می کنند تا دیگران نیز بتوانند از این یافته ها استفاده کنند. بنابراین اصلی ترین هدف انتشار مقالات، اطلاع رسانی، پویا کردن جامعه علمی و تقویت هر چه بیشتر نهاد علم است.

نهاد علم، برای جلوگیری از انتشار یافته های غیرقابل اطمینان، فرآیند «داوری» و «بررسی توسط همپایان» یا «peer review» را تعریف کرده است. در این فرآیند، نتایج تحقیقات یا مقالات توسط چند نفر از متخصصان در همان زمینه پژوهشی مورد بررسی قرار گرفته و داوری می شوند. به صورت معمول، مقالات تنها پس از انجام داوری و در صورت داشتن شرایط مورد نیاز می توانند برای عموم منتشر شوند.

نشریات علمی که به صورت دوره ای (ماهنامه، دوماهنامه، فصل نامه و ...) منتشر می شوند، با بررسی مقالات علمی و انجام فرآیند داوری، دسترسی دیگر پژوهشگران به آخرین نتایج علمی را تسهیل می کنند.

در هفته پژوهش سال ۱۴۰۰، به سراغ موضوع نشریات علمی رفتیم و درباره مشکلات و چالش های این نشریات با پژوهشگران و همچنین سردبیران چند نشریه به گفتگو پرداختیم. در این گزارش، چند مورد از مهم ترین موضوعات و چالش های این حوزه را مورد تحلیل و بررسی قرار می دهیم:

وضعیت نظارت بر نشریات علمی

یکی از موضوعات مطرح شده در این گفتگوها موضوع «نظارت بر روی نشریات علمی» بود. در ایران در حال حاضر حدود ۱۷۰۰ نشریه علمی وجود دارد که نزدیک به ۱۲۰۰ عنوان از آن ها زیر نظر وزارت علوم و بیش از ۴۶۰ عنوان از آن ها نشریات علوم پزشکی کشور هستند.

وزارت علوم برای ارتقای کیفی و نظارت بر روی عملکرد نشریات علمی در سال ۱۳۹۸، «آیین نامه نشریات علمی» و «شیوه نامه ارزیابی و رتبه بندی نشریات علمی» را تدوین کرده است. نشریات علمی زیر نظر وزارت علوم، به صورت سالانه در کمیسیون نشریات علمی وزارت علوم مورد بررسی قرار می گیرند و بر اساس امتیازهای به دست آمده، در پنج گروه «بین المللی»، «الف»، «ب»، «ج» و «د» دسته بندی می شوند.

ارزیابی این نشریات، بر اساس ۶ شاخص «انتشار به موقع و ضوابط آیین نامه نشریات»، «داشتن وبگاه استاندارد، زیرساخت ها و اطلاعات شناسنامه rlm&ای نشریه»، «رعایت آیین نگارش، ساختار و کیفیت مقالات»، «رعایت فرآیند پذیرش مقالات و داوری تخصصی»، «وضعیت نشریه در نمایه های استنادی، تخصصی و اجتماعی» و «به کارگیری مقررات و امکانات سخت افزاری و نرم افزار rlm& برای رعایت اخلاق علمی نشر و جلوگیری از بروز تخلفات علمی» انجام می شود. از بین این ۶ شاخص، شاخص «رعایت آیین نگارش، ساختار و کیفیت مقالات» بیشترین امتیاز و شاخص «رعایت فرآیند پذیرش مقالات و داوری تخصصی»، کم ترین امتیاز را دارد.

نظارت بر روی نشریات علوم پزشکی کشور نیز به عهده کمیسیون نشریات علوم پزشکی زیر نظر معاونت تحقیقات و فناوری وزارت بهداشت است و این کمیسیون وظیفه سیاست گذاری و ارائه راهکارهای مناسب به منظور ارتقاء و حمایت از نشریات، اعطا و در صورت نیاز لغو رتبه علمی- پژوهشی نشریات، بررسی و تأیید صلاحیت علمی سردبیر و اعضای هیأت تحریریه، تدوین و تصویب

ضوابط و نحوه ارزیابی نشریات، نظارت و ارزیابی مستمر بر نشریات و ... را بر عهده دارد. ولی نشریات علوم پزشکی، بر خلاف نشریات وزارت علوم، رتبه بندی نمی شوند.

رها شدن نشریات پس از داوری

در این مجموعه گفتگوها، با این که افراد مطرح می کردند که از فرآیند کلی ارزیابی نشریات رضایت دارند، ولی انتقاداتی نیز در خصوص نحوه نظارت مطرح می کردند.

دکتر کیانوش خسروی، سردبیر مجله بیوتکنولوژی غذایی کاربردی در خصوص شیوه ارزیابی نشریات علمی گفت: در کل خط کش صحیحی است و معیارهای آن درست است؛ ولی کمیسیون نشریات فرآیند ارزیابی کاملی ندارد. معتبر بودن یک مجله مشخص می شود؛ ولی اصلاً نمی بینیم که وزارتخانه ها بعد از ارزیابی مسیر مشخصی را برای هدایت و مدیریت مجلات دنبال کنند.

وی با اشاره به این که در این شرایط نشریاتی که در ارزیابی سطح پایینی دارند و معیارها را رعایت نمی کنند، تفاوتی با نشریه تراز اول که برای دانشگاه و نظام آبروست، ندارند، گفت: نشریات تنها امتیازدهی و رنگ بندی می شوند و رها می شوند. در صورتی که باید برای کسب امتیاز بالا تسهیلاتی فراهم شود و انگیزشی وجود داشته باشد و اگر فعالیتی رخ نداد، برخی فرصت ها محدود شود.

کم توجهی به استانداردهای محتوایی

موضوع مهم دیگر؛ در خصوص نحوه ارزیابی و رتبه بندی نشریات، موضوع «کم توجهی به استانداردهای محتوایی» بود. بررسی معیارها و شاخص های ارائه شده برای رتبه بندی نشریات نشان می دهد که بیشتر این شاخص ها به لوازم مقدماتی برای انتشار نشریات علمی توجه دارند و کم تر به شاخص های کیفی و ارتقای کیفیت نشریات توجه شده است.

دکتر رضا نقی زاده، دبیر اتاق فکر سیاست گذاری علم وزارت علوم معتقد است که برای ارزیابی نشریات، تلاش های خوبی انجام شده و گام های ابتدایی این مسیر برداشته شده؛ ولی با این حال تاکید داشت که نباید در همین مرحله ماند، چرا که این سازوکار در آینده مشکل ساز خواهد شد.

نقی زاده اعتقاد دارد که بیشتر معیارها و استانداردهایی که برای نشریات تعیین شده، استانداردهای شکلی هستند. این شاخص ها به تنهایی کافی نیستند و باید به استانداردها و معیارهای محتوایی بیشتر توجه داشت.

نشریات داخلی یا خارجی؛ کدام مهم تر هستند؟

در سال های اخیر مشاهده می شود که بیشتر پژوهشگران، نتایج مطالعات و تحقیقات خود را در نشریات علمی خارجی منتشر می کنند و برخی معتقدند که همین موضوع باعث شده که نشریات داخلی آن طور که شایسته است، رشد نداشته باشند.

دکتر علیرضا ساری، سردبیر مجله پژوهش های جانوری معتقد است که بیشتر پژوهشگران به این توجه دارند که کجا به دستاوردهای آن ها بازخورد بیشتری می دهد، مخاطب بیشتری را جلب می کند و یا آن مقاله چه ارزش افزوده ای برای ارتقای آن ها ایجاد می کند.

دکتر سید علیرضا ناجی، رییس مرکز تحقیقات ویروس شناسی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، در این باره می گوید: یکی از مهم ترین دلایل بروز این مشکل، فشارهای زیادی است که در زمینه ارتقای اعضای هیئت علمی وجود دارد و به دلیل ارزش گذاری بیشتر مجلات خارجی، بیشتر افراد تمایل دارند که مقالاتشان را در مجلات خارج از کشور منتشر کنند. برای مثال برای ارتقا چند معیار گذاشته اند که چاپ مقاله در مجلات با اچ ایندکس بالا یا مقالات با ایمپکت فکتور بالا، نمونه هایی از آن ها هستند و تاکید زیاد بر این مسئله، افراد را به سمت مجلات خارجی می برد. به همین دلیل اشتیاق به مقالات داخلی زیاد نیست.

دکتر نقی زاده دلیل تمایل بیشتر پژوهشگران به چاپ مقاله در نشریات خارجی را بیشتر دیده شدن مقالات در نشریات خارجی می داند و می گوید: چیزی که مهم است، این است که مقاله در نهایت چقدر ارجاع می خورد.

همچنین دکتر شهرام صدقی؛ عضو کارگروه آینده نگری، نظریه پردازی و رصد کلان سلامت فرهنگستان علوم پزشکی معتقد است

که باید تناسب بین چاپ مقالات در نشریات داخلی و خارجی برقرار باشد.

وی با اشاره به این که ما در این خصوص درست عمل نکردیم، گفت: بسیاری از نشریات علمی مان را که به زبان فارسی منتشر می شوند، حمایت کردیم؛ ولی به این توجه نداشتیم که بخشی از حرف های علمی ما را باید خارج از کشور هم بشنوند. بخشی از این حمایت را باید صرف مجلات انگلیسی زبان داخلی می کردیم. انتشار سالانه ۴۰ هزار مقاله در مجلات خارجی خیلی زیاد است. حداقل باید ۱۰ درصد از آن ها را در مجلات خودمان منتشر کنیم.

نظام ارجاعات ملی؛ منابع مالی و زیرساخت های فنی؛ نیازهای نشریات علمی

در این مجموعه گفتگوها به برخی نیازهای نشریات مانند منابع مالی، زیرساخت های فنی و نظام ارجاعات ملی برای حل برخی از مشکلات نشریات علمی اشاره شده است. مقالات پژوهشی برای این که کارکرد خوبی داشته باشند، باید توسط پژوهشگران دیگر دیده شوند و دیگر محققین در مقالات خود، به آن ها ارجاع دهند. به همین دلیل نشریات علمی برای بهتر دیده شدن و افزایش مخاطب، نیازمند برخی زیرساخت ها هستند.

یکی از راهکارهایی که برای افزایش رویت پذیری و دیده شدن مقالات علمی انجام می شود، موضوع «نمایه سازی» Indexing نشریات و مقالات در پایگاه های معتبر نمایه سازی است. به طور معمول پژوهشگران و محققان برای یافتن بهترین و مرتب ترین و به روزترین مقالات، پایگاه های نمایه کننده را جستجو می کنند؛ به همین دلیل، قرار گرفتن نشریات در پایگاه های نمایه کننده، امکان خوبی را برای افزایش رویت پذیری مقالات فراهم می کند. با افزایش رویت پذیری، ضریب تاثیر مجله و استناد به آن نیز افزایش پیدا می کند و در نتیجه اعتبار و شهرت مجله نیز بیشتر می شود.

به علاوه معمولاً پایگاه های نمایه ساز، سابقه خوبی در رعایت اخلاق نشر دارند و معمولاً نشریاتی که در این پایگاه ها نمایه می شوند، نسبت به نشریاتی که نمایه نمی شوند، از کیفیت بالاتری برخوردار هستند. برخی از پایگاه های نمایه کننده نشریات شامل Google Scholar، Scopus، PubMed، DOAJ و ... هستند.

در ایران موسسه استنادی علوم و پایش علم و فناوری (ISC) و پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) از جمله پایگاه هایی هستند که کار نمایه سازی نشریات را انجام می دهند. ولی برخی از پژوهشگران از عملکرد این پایگاه ها رضایت ندارند.

دکتر ساری، در این خصوص می گوید: باید سیستمی وجود داشته باشد که انتشار مقالات جدید به مخاطبان را اطلاع رسانی کند و برای انجام این اقدامات نیاز به منابع مالی و زیرساخت است. باید یک سیستم اطلاع رسانی وجود داشته باشد که هنگام به روز شدن، چاپ مقالات جدید در نشریات را به مخاطبان اطلاع رسانی کند. این کار نیاز به زیرساخت دارد. سازمانی مثل وزارت علوم باید در مجموعه ای داده ها را جمع آوری کرده و این خدمات را ارائه کند. متأسفانه دسترسی به داده ها به راحتی امکان پذیر نیست.

به گفته وی؛ در حال حاضر مجموعه های ایراندک، جهاد دانشگاهی (SID) و همین طور سیویلیکا کار جمع آوری داده ها را تا حدی انجام می دهند؛ ولی بهتر است این مجموعه ها بیشتر و در نهایت متمرکز شوند و امکانات آن ها برای سرویس دهی افزایش پیدا کند. نکته مهم دیگری که وجود دارد، این است که همه پژوهشگران، به ویژه افراد مبتدی، با این سیستم ها آشنایی کامل ندارند و بهتر است دوره هایی برای آشنایی بیشتر آن ها ارائه شود.

دکتر خسروی نیز درباره پایگاه های نمایه کننده مثل موسسه استنادی علوم و پایش علم و فناوری (ISC) و پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) می گوید: برای این پایگاه ها کار خیلی زیادی انجام نشده و مشکلات زیادی دارند. کارکردن با موسسه استنادی علوم و پایش علم و فناوری (ISC)، خیلی ساده نیست و گاهی باعث می شود قید استناد در آن را برنیم!

دکتر نقی زاده نیز اعتقاد دارد باید نظام ارجاعات ملی و نهادی معتبر مانند ساینس دایرکت در کشور ایجاد شود و این موضوع یکی از رمزهای تحول آموزش عالی کشور است.

وی می گوید: انجام کارها مطابق استانداردهای جهانی نیاز به منابع مالی دارد و با هزینه کم انجام نمی شود. کیفیت بالاتر، ویراستاری، صفحه بندی و مواردی نظیر آن نیاز به هزینه و نیروی انسانی اجرایی و محقق دارد. موارد مختلفی نیاز است تا یک مجموعه بتواند یک مجله جذاب تولید کند و برای جذاب تر کردن حتی روی جلد مجله نیز هزینه قابل توجهی نیاز است.

با نگاهی اجمالی می توان دریافت که پژوهشگران بیش از هر چیز؛ به مخاطب، ارجاعات بیشتر و دیده شدن نتایج تحقیقات خود

نیاز دارند و برای این که پژوهشگران از نشریات علمی داخلی استقبال بیشتری کنند، باید به موضوع نظارت بر نشریات، ایجاد استانداردهای کیفی و نمایه شدن آن ها در پایگاه های بین المللی برای جذب مخاطب بیشتر، توجه بیشتری داشت. در نهایت باید به این نکته توجه داشت که نشریات علمی برای این که کارها را مطابق استانداردهای جهانی و با کیفیت بالاتر انجام دهند، نیازمند منابع مالی هستند. این منابع مالی یا باید از سوی موسسات منتشرکننده نشریات مانند دانشگاه ها و یا از سوی پژوهشگرانی که تقاضای انتشار مقاله را دارند، تامین شود و یا این که ناشران به سمت روش های جدید و نوین برای تامین هزینه های خود بروند. بدون توجه به این موارد، انتظار بالا رفتن کیفیت نشریات و به تبع افزایش کیفیت مقالات، انتظار بهبودی است.